

Prof. dr SLOBODAN KOMAZEC

(NE)EFIKASNOST MAKROEKONOMSKE POLITIKE U
USLOVIMA POLICENTRIČNOG ETATIZMA I KRIZE
LEGITIMITETA SAVREMENE DRŽAVE

1. Savremena država u kapitalizmu i socijalizmu

Istraživati ulogu, prirodu i strukturu države i državne vlasti danas moguće je samo kompleksno sa političkog, sociološkog, ekonomskog i pravnog aspekta. Ovo prije svega iz razloga što se danas radi o duboko transformiranom obliku državne vlasti i uloge države u savremenom kapitalizmu, državnom socijalizmu, a posebno u našem samoupravnom društveno-ekonomskom sistemu. Prije ostalih razmatranja nužno je postaviti i niz pitanja koja će služiti kao nit vodilja u našoj analizi:

1) Što je država danas (posebno „država blagostanja“ s vrlo razvijenim socijalnim funkcijama)?

2) Transformacija države i vrlo razvijena uloga države u privredi i društvu, posebno u oblikovanju društvenih odnosa.

3) Što je, marksistički promatrano, država danas (posebno „socijalistička“ država, a posebno građanska država)?

4) Država kao „kolektivni rukovodilac“:

a) u kapitalizmu u zaštiti kapital-odnosa i sve više privatnog kapitala u procesima „reprivatizacije javnog kapitala“, uz sve jače izraženu krizu „države blagostanja“,

b) država u državnom socijalizmu u procesima stalne „decentralizacije“ funkcija države u ekonomskoj, upravnoj i organizacionoj sferi,¹

¹ Danas se to vrlo često tretira kao *odnos ekonomije i politike* u kojem su sabijeni brojni i složeni odnosi političke birokracije i odlučivanja, državnog aparata i *mjere državne regulativne makroekonomske politike s jedne i položaja privrede* (i stanja u njoj) s druge strane.

c) demontiranje države u klasičnom smislu i u drugim prelaznim oblicima društvenih odnosa.

Dakle, danas sve više nastaje i razvija se proces suprotstavljanja daljnjem širenju uloge države u privredi (posebno), ali i u društvu, kao vid otpora otuđenju, posredovanju, odlučivanju izvan neposrednih subjekata — stvaralaca vrijednosti i poslovnih aktivnosti.

Državni intervencionizam (i državni aparat) „zadužen“ da priprema mjere makroekonomske i socijalne politike na području razvoja, uspostavljanja ravnoteže u odnosima rada i kapitala, utupljivanja oštine sukoba klasno podvojenih struktura u društvu — neposrednim „uređivanjem“ odnosa u raspodjeli i preraspodjeli dohotka, socijalnim davanjima, investicijama koje nemaju više samo neprivredni, već i direktno proizvođan karakter. Sve razvijenija specifična uloga države, često u sprezi s krupnim kapitalom (posebno vojni kompleks i međunarodni biznis u trgovini oružjem i strateškim materijalima, novom tehnologijom), pokušaj rješavanja nezaposlenosti i postizanja „pune zaposlenosti“, koncentracija kapitala praćena i podržavana državnim metodama, odnosno mjerama, a zatim briga za ključne razvojne grane privrede, uz brojne supstitucije, podržavanje izvoza, provođenje anticikličke ekonomske politike i dr. praćeni su stalnim budžetskim deficitom, narastanjem javnog duga države, širenjem inflacije i novim socijalnim intervencijama države.

Dakle, uloga države i javnih financija u razvoju savremene privrede, a posebno moderne tehnologije, se bitno mijenjaju.

To je u kapitalizmu praćeno u nizu zemalja istovremeno i težnjom za povratkom na „klasični liberalizam“, reprivatizaciju poduzeća i jaćanje privatne inicijative i slobodne utakmice, revitalizacijom uloge profita (kojeg država brojnim socijalnim i nerentabilnim investicijama i potrošnjom dovodi u pitanje). Te tendencije su posebno prisutne u onim državama gdje je desnica došla na vlast (V. Britanija, Japan, Francuska, SAD).

Uz direktnu proizvodnu i „uređivaćku“ politiku, država sve više preuzima čisto socijalnu funkciju, gubi direktno razvojnu i s krizom keynesijanske teorije i politike reguliranja ekonomije, postaje glavni i „dežurni krivac“ za nefunkcioniranje privrednog sistema i neefikasne makroekonomske politike (posebno na području rješavanja nezaposlenosti, inflacije, adekvatne preraspodjele dohotka, ublažavanja krize i naraslih konflikata u društvu i sl.). Socijalizacija uloge države pretvorila ju je ne u subjekt za sebe već u subjekt od interesa za razvoj društva u cjelini — tu ulogu država danas uglavnom ostvaruje. To dovodi do činjenice da nema modela ni građanske države, ni modela socijalistićke države.² Moderna država i ne traži određenje danas. Nije problem određenja države, već je problem njene organizacije ili hiperorganizacije, odlučivanja

² Vidjeti šire: Kritika politićke ekonomije i teorija države, *Marxizam u svetu*, br. 4, 1984., str. 1—223.

u interesu same države, ili struktura koje se „pokrivaju“ (ili zaklanjaju) državom.

Država postaje sve više izraz nužnog zajedništva, koordinacije, sinhronizacije, efikasnog provođenja politike razvoja, a ne nametnuta društvu — kada narastaju suprotnosti države i društva — državna mašinerija se odvaja od razvojnih interesa društva, postaje subjekt za sebe, multiplicira se i postaje svrha same sebi (državnog aparata nametnutog društvu u cijelini). Radi se u osnovi o klasnoj reprodukciji formiranih odnosa proizvodnje (koji se kod nas značajno potcjenjuje).

Mada nema personalizacije državne vlasti (kao u klasičnom periodu) moderna država je morala biti drugačije institucionalizirana.

Moderna država nije više ono što je bila nekada u kapitalizmu, niti u socijalizmu poslijeratnog perioda. Prirodno je da se mora postaviti pitanje: što je to sa državno-kapitalističkom državom, što je sa državom u centralističkom državnom socijalizmu, a na kraju, kao najvažnije za nas i što je s državom u samoupravnom socijalizmu. Kakvu državu graditi uz istovremenu osnovnu orijentaciju na produkcionu odnos i „ovladavanje radnika svim sredstvima i rezultatima rada“. Istovremeno se postavlja pitanje koliko je razvoj države kod nas pod utjecajem tendencija u razvoju države u uslovima društvenog vlasništva (a ne državnog) koje apriori treba da eliminiira državu kao subjekt za sebe i njeno slabljenje u materijalno-finansijskoj sferi. Dakle, kakva je moć i uloga države kod nas u osnovnoj funkciji da omogući veće oplodivanje društvenog kapitala i njegovo optimalno povezivanje (svih djelova, posebno viška rada i akumulacije). Što je država bez odgovarajućih sredstava i mogućnosti intervencije u privredi i društvu? Svodi li se uloga države na posredničku funkciju usklađivanja, dogovaranja i sporazumijevanja brojnih međusobno interesno suprotstavljenih subjekata-nosilaca sredstava, vlasti na „nižem nivou“. Da li je izabran pravi put odumiranja države u društvu, prije svega u ekonomskoj sferi, uz njenu istovremenu transformaciju u razbijen sistem policentričnog etatizma i državnog intervencionizma, bez osnovne ekonomske koordinacije (ali uz nužnu koordinaciju moći tih struktura).

Stoga, u načelu ne smije doći do otuđenja države, organizacije za sebe i nadređene društvu. Ona mora biti reprezentant određenog (modeliranog) društveno ekonomskog sistema.

2. Osnovni procesi u transformaciji savremene države

Osnovno pitanje koje se odmah postavlja jeste: kako upravljati tom vrlo razvijenom državnom mašinerijom, kako da upravo ona postane instrument u rukama društva, kako da društvo koristi modernu državu posebno kod nas, poučeni iskustvom i novim tendencijama u državno monopolističkom kapitalizmu danas, s jedne strane, ali i u državnom socijalizmu s druge strane. Ovo iz razloga

što se u građanskoj teoriji (posebno marksističke orijentacije) država i dalje apriori tretira kao produkt i zastupnik interesa kapitala, te se i dalje vrši *analiza države kao nastavak analize kapitala*. Proces depersonalizacije države koje je sve više prisutan praćen je u tim sistemima:

- procesom demokratizacije države,
- autoritativnošću države,⁴
- razvojem i širenjem politokracije,
- stvaranjem političkog sloja za sebe, proisteklog iz državne mašinerije ili političkog vrha vezanog za partijsku hijerarhiju,
- širenjem birokratizacije u društvima,
- širenjem specifičnog oblika etatizacije društva kroz razne oblike *quazi decentralizacije* (demontriranje državne piramide i kolos oblika države),
- socijalizacijom države, vezanom za društveno-ekonomske krize, koja zatim postaje stalna funkcija države danas,
- narastanjem tehnokracije kao posebnog sloja unutar privrede kao, za sada, institucionalno jedino moguće organiziranog stvaranja sloja koji se interesno može suprotstaviti državi u procesima otuđenja države, ali i partijskoj birokraciji, otuđenoj od društva (i radničke klase).⁵

3. Država i samoupravljanje — klasična vlast, vlasništvo rada i kapital

Država i samoupravljanje — međusobni odnos subkoordinacije, uslovljenosti u razvoju, međusobni odnos potpomaganja, ili međusobno isključivanje, odnosno suprotstavljanje, pitanje je koje sve više dolazi u središte interesa intelektualnih snaga ovog društva.⁶ Ovdje bismo analizu počeli slijedećim stavom: „U razvoju socijalističkog samoupravljanja došli smo do raskršća u kojem se opredje-

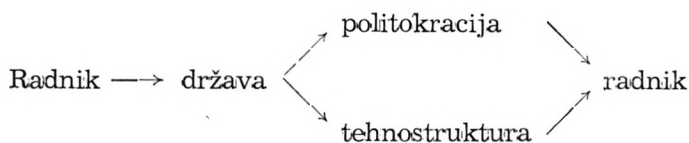
⁴ Političko pitanje je da li država treba da se tretira (i razvija) kao monolit ili kao agregat i rezultat dezagregiranih odnosa, posebno u uslovima kada postoji izvjestan proces degradacije institucionalnih oblika države. Nastaje izvjesna kriza legitimiteta države, djelovanja države su u krizi. Država kao institucionalizirana vlast ne nalazi odgovore na pitanja nove društvene i ekonomske krize kod nas.

⁵ U novim načinima proizvodnje u samoupravnom sistemu država mora biti proizvod tog sistema, kada ga je u početku i sama postavila „odozgo“, samo je problem u tome koliko država u klasičnom obliku sama želi i tko je treba „udaljiti“ od upravljanja i usmjeravanja samoupravljanja. Upravo je historijski momenat da se to pitanje počne riješavati.

⁶ Da navedemo samo neke rasprave u posljednje vrijeme „Samoupravljanje u društvenom radu i problemi njegovog ostvarivanja“, Marksistički centar, Split, 1986.; Aktuelne rasprave o državi, Marksizam u svetu, Beograd, 5/82; Država i ekonomija, EP, 18. novembar 1985; Socijalizam i ekonomske zakonitosti, EP, 1985, (Zbornik); Protivrečnosti društvene svojine. Izdavački centar Komunist, Beograd, 1985. (Zbornik); Kritika političke ekonomije, Teorija države, Marksizam u svetu, 4/84.

ljuju dalja sudbina, sadržaj i mogućnosti socijalističkog samoupravljanja“.⁷

Historijski položaj osnovnih subjekata u našem sistemu je i dalje ostao problem broj jedan (kojeg treba riješiti). Radi se o slijedećem historijskom odnosu:

u općem dugogodišnjem opredjeljenju društva na to da kroz proces spajanja neposrednog rada i sredstava za proizvodnju radnik postane osnovni subjekt proširene reprodukcije i razvoja društva. U tu funkciju treba da se postave svi ciljevi, sredstva i instrumenti ekonomsko-političkog razvoja društva, da bi radnik ovladao svim rezultatima reprodukcije (akumulacijom i viškom rada). Tom historijskom procesu se dosta jednostavno, a najčešće — pragmatsko — politički pristupa, bez dublje teorijske i idejno-političke razrade kako je to moguće, koji su metodi i sredstva razvlašćivanja države i posredničkih struktura, koji se redovno ubacuju u taj međuprostor, uz određeno jačanje uloge neposrednog rada. Problem se može postaviti na tri nivoa:

- 1) Teorijski i idejno-politički,
- 2) Institucionalni,
- 3) Funkcionalni (funkcioniranje sistema i rezultati koje daje).⁸

Na teorijskom i idejnom nivou uglavnom se sve svelo na:

- proces prevladavanja tržišnih odnosa i kapital-odnosa,
- proces izjednačavanja fizičkog i intelektualnog rada,
- proces prevladavanja klasne podjele rada.

Na idejnom području to se ogleda kao proces prevladavanja otuđivanja dohotka i viška rada (i svih rezultata reprodukcije) od radnika.

Institucionalno se javlja kao proces deetetizacije (stalni otpori jačanju države i birokracije), bez preciznog određenja, dokle i kako provoditi deetetizaciju i na kojim segmentima sistema i društva,⁹ tko je taj subjekt koji se „ubacuje“ i preuzima ekonomsko-finan-

⁷ Iz stavova 13. sjednice CK SKJ.

⁸ Danas se sve više svjetski društveno-ekonomski sistemi cijene po tome kakve stvarne rezultate daju, kakve razvojne performanse pružaju u odnosu na druge, a ne kakve institucionalne oblike društva treba da ustroje.

⁹ Tu se već javlja dihotomija država-samoupravljanje: sve što je država je loše, sve što je samoupravljanje je dobro, dok je termin etatista ili etatizacija došao u područje političkog uopćavanja. To je vid naših krajnosti, a ovdje se uglavnom javlja kao metod zamagljivanja strukturnih odnosa u društvu i dosta raslojenih socijalnih grupa i interesa.

cijsku snagu u društvu umjesto klasične države (tko upravlja reprodukcijom umjesto državnog kapitala i državne svojine).

Kada je to izbilo, nešto kasnije, eruptivno, kao kriza upravljanja i rekreiranja sredstava, moralo se postaviti i pitanje društvene svojine.¹⁰

Taj proces deetatizacije na saveznom nivou (uz ukidanje državnog kapitala, saveznog državnog monopola) nije praćen istovremenim prenosom sredstava i odluka na neposredno udruženog radnika, u brojnim složenim oblicima organizacija udruženog rada. U taj međuprostor se ubacuju:

— u financijskoj sferi i odnosima u društvu banke i drugi financijski posrednici, koji rade u ime radnika, ali za svoj račun, to je funkcija posredovanja u vitalnoj sferi društva i razvoja,

— u sferi odlučivanja i vitalnim pitanjima društva i razvoja ubacuje se sve *razuđenija politička birokratija*, stvarajući spregu s financijskom sferom i dominirajući u njenim odlukama,

— u sferi odlučivanja o pravcima razvoja i usklađivanja ubacuje se niz „država nižeg nivoa“, čime je proces provođenja jedinstvene razvojne i makroekonomske politike i njene efikasnosti blokiran i postao neefikasan (pogađanje, usaglašavanje, dogovaranje i sl.). Dinamika, efikasnost i nužne strukturne promjene koje traže svjetski tokovi, u našoj ekonomiji i društvu su ozbiljno ugroženi i blokirani, uz brojne procese „refeudalizacije“ državnica i samodovoljnosti.

Dakle, umjesto neposrednog prenošenja sredstava i odluka na same ćelije u kojima se stvara i raspodjeljuje dohodak i višak rada

D R Ž A V A ———> SAMOUPRAVNE PROIZVODNE I PROMENE JEDINICE

prenos fizičkog oblika društvenog kapitala i njegovih efekata, sveo se na prenos prava upravljanja fizičkim kapitalom, a ne i rezultatima rada i samostalnim odlukama, koje su praćene i potpunom odgovornošću, bez socijalizacije promašaja i slabih rezultata, iza kojih tada stoji kvazi socijalna funkcija svih manjih državnica, imamo novi odnos:

DRŽAVA → POLITOKRACIJA → FINANCIJSKA BIROKRACIJA →
→ TEHNOSTRUKTURA → RADNIK

Radnik ostaje titularni vlasnik društvenih sredstava koja su mu data na upravljanje i uvećavanje (društvena svojina) s kojima je fizički spojen, ali je u odlukama, raspolaganju sredstvima, razvojnoj orijentaciji i samostalnosti potpuno stavljen u odnos prema ovim posredničkim strukturama. Ekonomsko razvlašćivanje klasične države nije istovremeno i proces jačanja društvene svojine ili

¹⁰ U posljednje vrijeme kako se koji problem svojom snagom i razvojnim ograničenjima postavi tako postaje „aktualan“ i u teorijskim raspravama, a ne osmišljen prije toga.

„svojine“ kolektiva. Sfera odlučivanja je i dalje u državnim i paradržavnim (banke i SIZ-ovi) rukama o svim bitnim pitanjima razvoja društva i proširene reprodukcije. Neke osnovne podatke o rasporedu moći i odlučivanju o sredstvima proširene reprodukcije dat ćemo nešto kasnije u kvantitativnim istraživanjima.

Opravdano se postavlja pitanje: bez prethodnog teorijskog raščlanjivanja, koje je bilo nužno prije prakse, da li ovaj proces obavezno vodi u birokratizaciju državnog aparata (koji se morao blagovremeno izbjeći).

Dakle, klasična, obično koncentrirana, vlast prelazi na brojne policentrične oblike državne vlasti (najčešće međusobno interesno suprostavljene, tako da izostaje nužan proces brže koordinacije).¹¹ To je u stvari „decentralizacija elite“ i politokracije interesno povezane, oko podjele vlasti i upravljanja ali sada *razbijenom ekonomijom*.

U vlasništvu radnika ostala je stvarno samo njegova radna snaga (a to je i dalje proces otuđenosti radnika od sredstava i rezultata rada), čime otpor državi i posredničkim strukturama istovremeno ga okreće osobnom dohotku i cijenama kao jedinom legitimnom pravcu otpora narasloj birokraciji i državnoj (paradržavnoj) mašineriji, koju treba održavati i koja sve više košta.

Preostale brojne klasične funkcije države na raznim nivoima su se izmješale, tako da decentralizacija s federacije na republike i pokrajine nije u funkciji samoupravljanja, a *to i nije odumiranje* države, već njeno jačanje uz znatno niži „kvalitet“ državne vlasti. Neriješena vertikalna povezanost društva, uz nužno jačanje centralne ekonomsko-političke regulacije, je pravac na kojem se u ovoj fazi produžene krize moraju već sada tražiti adekvatna rješenja. Efikasnost upotrebe sredstava mora da opada, kao i produktivnost rada (koji dolaze na dno ljestvice interesa pojedinaca i kolektiva) u inflaciji,¹² izostala modernizacija i erozija društvene imovine su proces koji teče istovremeno¹³ i paralelno.

¹¹ Mnogi smatraju da je izraz „policentrični etatizam“ izmislila politička birokratija i to „ista ona koja je uzela vlast na mnogobrojnim policentričnim mjestima“, a to upravo sve potječe iz postojećeg ekonomskog i političkog sistema koji ne osiguravaju provođenje politike jedinstvenog tržišta i jedinstvenog privrednog područja Jugoslavije, jedinstveni poreski sistem, jedinstvenu monetarnu politiku, jedinstven sistem cijena, vrednovanja rada. Sistem rada podjele, a to je i postalo pravilo svakodnevnog odlučivanja.

¹² Policentrični etatizam podržava borbu protiv inflacije, ali stvarno sve čini da „njegova“ privreda što više diže cijene, jer se i sam hrani na inflatornom, a ne stvarnom dohotku. No to je pitanje koje traži posebnu obradu. Upućujemo na rad: dr S. Komazec: Mehanizam eksploatacije rada sistemom stvaranja i raspodjele dohotka u inflatornoj ekonomiji, Sociološko društvo SR Srbije, Savjetovanje, Niš, 1986.

¹³ Da nije takvog sistema odlučivanja „u ime radnika“ i samoupravnog sistema i odlučivanja da li bi se mogao desiti ovakav debakl s vanjskim dugom Jugoslavije, koji je za samo nekoliko godina porastao sa 3,7 mlrd na 20 mlrd, koji će u krajnjem slučaju vraćati radnička klasa ove zemlje kroz razna odricanja, kompresiju potrošnje u korist izvoza, obaranjem standarda, novom hiperinflacijom.

4. „Uvođenje“ i dometi u razvoju samoupravnog društvenog odnosa

Samoupravljanje je „uvedeno“ odozgo, odlukom, u procesu u kojem je podržavljanje bilo samo prvi korak podružtvljanja. Nažalost, samoupravljanje će toliko biti koliko se i dalje „dozvoli“ od strane državnih (i na nju interesno naslonjenih) struktura. Uz to ide i poznata teza da se u samoupravljanje „ušlo prerano“ i da se ustavnim promjenama upalo u zamku odumiranja države koji (proces) nije pratio proces adekvatnog razvoja samoupravljanja. Samoupravljanje do danas nikada istinski nije ni postalo dominantan odnos u svim sferama društva. Ono nije moglo egzistirati bez „pomoći“ države i partijsko-političke birokracije (koja je praktično) i interesno izvan samoupravljanja.¹⁴ Svaki sistem mora imati snage da sam sebe reproducira u proširenom obliku. Samoupravni sistem nije do kraja izveden kao oblik organizacije u cjelini. Atomizirano samoupravljanje se nudilo kao model širih društvenih odnosa. Nije nastala ona šira radikalna društvena promjena u kojoj se stvarna društvena moć premješta u radne organizacije, pri čemu položaj čovjeka u društvu treba da određuje njegov rad i rezultati rada. To je praktično dovelo do dihotomije u sistemu da onaj koji odlučuje o razvoju samoupravljanja interesno je njemu suprostavljen.

5. Kriza legitimiteta i proces odumiranja države — klasno raslojavanje društva i novi raspored društvene moći

Socijalistička država mora postepeno da odumire — to je historijski proces i nužnost. Sam proces odumiranja države, vidjeli smo, znači oslobađanje privrednih subjekata od tutorstva društveno-političkih zajednica, banaka (kao financijske ruke države) i političke birokracije.

To ne znači oslobađanje i od makroekonomskih mjera razvojne politike države, koju ova mora imati u rukama. Tu samoupravljanje i država nisu suprotstavljeni — interesi im moraju biti gotovo identični. Posebno se to odnosi na uspostavljanje općih materijalnih uslova proizvodnje posredstvom države.

Međutim, vidimo, država je ojačala tamo gdje nije trebala, a potpuno oslabila i izgubila autoritet „vlasti“ tamo gdje je trebala jačati. Tu je nastala *kriza legitimiteta države* (provođenje zakona, *makroekonomska politika, jedinstveno tržište, planovi razvoja, tehnološka osnova društva, kontrola vanjskih dugova, monetarna vlast*

¹⁴ Partijski monopolizam je došao u sukob s osnovnom potrebom za daljom racionalizacijom samoupravne privrede i stvarne demokracije. Potisnute ekonomske zakonitosti i ogoljelo samoupravljanje (bez sredstava, odluka, bez stvarne samostalnosti) tražilo je oslonac u partijsko-političkim strukturama koje su stalno ponavljale frazu da „radnici moraju ovladati svim sredstvima i rezultatima reprodukcije“.

i jačanje akumulacije i viška rada u rukama kolektiva, devizni sistem i jedinstvena podsticajna izvozno-uvozna politika, strukturni razvoj, školstvo, zdravstvo, armija i dr.).

Država se povukla rano upravo tamo gdje je samoupravljanju trebalo osigurati sigurne institucionalne uslove razvoja, ostavila je veliku „pustoš i prazninu“ koje „ogoljelo“ samoupravljanje (bez sredstava, planova razvoja, nepovezano, uz ogromne gubitke) nije moglo da preuzme. Nastaje *kriza samoupravnog mehanizma*, pri čemu se samoupravljanje okrivljuje za sve slabosti sistema i izuzetno slabe performanse razvoja u posljednjih 20-tak godina. A ono istinski, nikada nije ni saživjelo, osim u rudimentarnom ili parcijalnom obliku — kada je djelovalo kontraproduktivno suprostavljajući se nabujalom etatizmu svih nivoa, finansijskim posrednicima i političkoj birokraciji. *Kriza legitimizeta stvarne države* (kakvu trebamo) i *kriza samoupravljanja* praćeni su sve izrazitijom klasnom podjelom društva, raspodjelom strukturne moći i izvrnutim odnosima raspodjele.

Politika pretjerane institucionalizacije jugoslavenskog društva do čega dolazi paralelno sa slabljenjem samoupravljanja i dalje ograničavajuće djeluje na stvarno samoupravljanje. Jer „radnici nisu sposobni ni zreli za samoupravljanje“. Jačanje državnog normativizma praćeno širenjem posredničkih državnih institucija, dovelo je do institucionalnog prereguliranja,¹⁵ normativnog zasićenja“, što vodi krizi upravljanja u kojoj država u svim svojim oblicima nije u stanju da provede određenu (od svih faktora jednoglasno prihvaćenu!) ekonomsku i socijalnu politiku.¹⁶

Ovom sistemu treba i više socijalističke države i socijalističkog samoupravljanja, posebno na makro-nivou u provođenju jedinstvene ekonomske politike. Nama ne nedostaje višak države već se javlja nedostatak prave i dobre države.

Dominacija liberalnog koncepta odumiranja države i liberalno-utopistički stav prema ekonomskim funkcijama i ulozi države kod nas nanijelo je veliku štetu razvoju društva i njegovim tokovima integracije i klasne komponente u razvoju samoupravljanja.¹⁷

¹⁵ Toliko je „nabujalo“ zakonodavstvo da je Jugoslavija postala primjer reguliranja svega i svačega, a s druge strane potpunog nepoštivanja zakonskih mjera i poslovnih običaja.

¹⁶ „Institucionalizacija našeg privrednog sistema nije se zasnivala na uvažavanju ekonomskih zakonitosti socijalističkog samoupravnog sistema, te je ovaj stalno generirao nepoželjna globalno-privredna kretanja, koja su dovela do ekonomske krize, zastoja u razvoju samoupravljanja i jačanja (decentraliziranog) etatizma“. (Ekonomske zakonitosti i socijalizam, Zbornik radova, EP, Beograd, 1985. str. 14).

¹⁷ Značajan doprinos tim tokovima dale su i brojne odredbe ZUR-a koja se graniče s *antiekonomijom* (J. Marković, razgovor u Ekonomskoj politici, 1985).

6. Samoupravljanje, radnik i proširena reprodukcija

„Treba učiniti kvalitetne prodore da radni ljudi neposredno ovladaju viškom svoga rada i sredstvima društvene reprodukcije, uz spriječavanje da se ta sredstva i dalje otuđuju od njih“.¹⁸ Uz stalno i višegodišnje ponavljanje političkih proklamacija odnosa u društvu, privredi i položaju radnika u reprodukciji, u odlučivanju o dohotku i višku rada sve su nepovoljniji. Kriza društvenih odnosa i socijalnih institucija, kriza države i njenih institucija (izrasle na krizi ekonomije i razvoja), dovode i do krize upravljanja i samoupravljanja. To traži da se dublje sagleda položaj radnih organizacija u materijalnoj i finansijskoj sferi, položaj i ponašanje kolektiva u tim tokovima, dakle materijalna osnova samoupravljanja i stvarna samostalnost kolektiva, a tek potom treba tražiti puteve izlaska iz krize razvoja i krize samoupravljanja.¹⁹

Makroekonomski indikatori materijalnog i društvenog razvoja samoupravnog sistema u %

Godina	Stopa rasta	Inflacija	Nezaposleni u 000	Deficit PB u mil. \$	Ekster-ni dug mlrd. \$	Produktivnost rada	Raspodjela u %	privredni dohodak
1974.	8,5	29,7	449	-1,2	5,3	6,0	72,3	67,8
1975.	3,6	17,5	540	-1,0	6,6	1,0	69,5	65,1
1976.	3,9	8,5	635	0,15	7,9	0,0	67,1	61,9
1977.	8,0	14,3	700	-1,6	9,5	2,1	67,6	63,3
1978.	6,9	15,1	735	-1,3	11,8	4,1	56,3	62,0
1979.	7,0	24,1	762	-3,7	15,0	4,7	67,0	63,0
1980.	2,0	39,2	785	-2,3	18,0	1,1	68,0	64,2
1981.	1,5	39,3	809	-0,75	20,8	1,2	67,1	63,3
1982.	0,3	48,7	862	-0,464	20,3	-2,9	66,3	61,2
1983.	-1,3	58,4	950	0,274	20,5	-3,0	62,1	58,1
1984.	2,0	57,0	1.013	0,504	20,2	0,0	60,2	56,0
1985.	1,0	80,0	1.050	0,650	19,5	-1,0	58,0	52,0
1986*.	-1,0	85,0	1.100	...	20,0	-2,0	...	48,5

* Za 1986. procjena

¹⁸ Zaključci 13. sjednice CKSKJ.

¹⁹ Stagnacija i kriza razvoja i samoupravljanja samo su mogući vanjski konflikti u neodgovarajućem ekonomskom i političkom sistemu. Treba se osloboditi nekih temeljnih zabluda, kao:

- 1) da je društvena svojina sama dovoljna za samoupravljanje,
- 2) da je etatizam osnovni oblik uzroka krize,
- 3) ne potpuno odumiranje i rastrojstvo države, već stvaranje adekvatne države koja će biti u funkciji jačanja samoupravljanja.

Vrlo niska, čak i negativna stopa rasta, sa hiperinflacijom (po kojoj smo među nekoliko vodećih zemalja u svijetu) sa vrlo izraženom nezaposlenošću, ogromnim eksternim dugom, deficitom trgovinskog i platnog bilansa, praćeni su potpuno izokrenutim odnosima u raspodjeli društvenog proizvoda i dohotka. Cijeli sistem je okrenut sferi raspodjele i preraspodjele, ali sada već nepostojećeg (inflatornog) dohotka.

Privreda učestvuje u raspoređenom dohotku 1974. sa 67,8% (to je godina donošenja Ustava), 1980. sa 64,2% a 1986. sa oko 48%. Postavlja se pitanje *kvaliteta dohotka* u ranijim godinama i posljednjim godinama razvoja, kada je formiran s 100% inflacijom.

Istina, uglavnom stoje napomene I. Lavrača u Ekonomskoj politici 1755—85, da su „sve Marksove kategorije (rad, tekući rad, minuli rad, višak rada, potreban rad, novostvorena vrijednost) samo analitički aparat za kritiku kapitalističkog načina proizvodnje, a ne kategorije za operacionalizaciju jednog privrednog sistema koji treba da funkcioniše. Mi smo baš uzeli kategoriju rada čija se vrijednost, po Marksu, ne da izmjeriti (jer nije kvantitativna empirijska kategorija) i nju smo ubacili kao osnovnu kategoriju i u Ustav i na osnovu nje smo operacionalizirali cijeli dohodak, koji smo identificirali s radom (minulim i tekućim).

Da pogledamo sada tko raspolaže viškom rada?

Višak rada i njegovo raspolaganje

	— iznosi u mlrd —			
	1980.	Struktura u %	1985.	Struktura u %
Država	258	35	880	18
Paradržavne institucije	137	18	682	13
Svega država	495	53	1.562	31
Banke i drugi posrednici	88	12	2.134	42
Ostale namjene izvan privrede	123	15	140	3
Privredni subjekti	140	20	1.292	24
Potreban rad		42,7%		34,7%
Višak rada		57,4%		65,3%

Država i banke učestvuju u višku rada 1980. sa 65%, a u 1985. sa 73%. Privredni subjekti učestvuju sa svega 20—24%.²⁰ Zahva-

²⁰ Pri navedenom se mora postaviti i pitanje: šta je to potreban, a što višak rada? Da li je moguće sa 2,5—3 sata pokriti sve veće potrebe radnika, i sve veću društvenu režiju. Stvarnog zaokreta u ekonomiji udruženog rada i samoupravljanju nema, ako se ova pitanja prethodno teorijski dublje ne raskriju, a zatim ne učini generalni zaokret prema radnim kolektivima — proizvođačima vrijednosti i viška vrijednosti. Jer, ovakvi odnosi u zahvaćanju i neproizvodnom trošenju (sredstva se privredi vraćaju uglavnom preko ličnih dohodaka i materijalnih troškova) viška rada vode ekonomiju na sve

ćanje viška rada prenijelo se sa države na bankarski sistem ali su u njemu koncentrisani i svi gubici, dubioze i dr., tako da je ovaj dio viška rada u njima blokiran, ili se preliva u privatnu svojinu.

U stvaranju i stvarnoj raspodjeli viška rada nalaze se mogućnosti otklanjanja nabujalog etatizma i političkog birokratskog (posredničkog) upravljanja društvom. Kada se ekonomska moć oduzme iz ruku ovim strukturama i vrati povjerenje u rad, vrati dostojanstvo rada (a ne finansijskim transakcijama i brojnim preraspodjelama) odnosi u društvu će se bitno početi mijenjati. Na ovaj način, radnik je, vidjeli smo, u statusu najamnika, bez obzira što institucionalno „raspoloža“ dohotkom i rezultatima rada i što je spojen sa sredstvima proizvodnje (društvena svojina).

Do kog nivoa je stvarno došlo samoupravno odlučivanje:

— u organizacijama udruženog rada privrede (uglavnom radom na fizičkim sredstvima rada), a kod dohotka na samo čiste lične dohotke (28% dohotka), dok raspoložive akumulacije stvarno nema, mada učestvuje u dohotku sa 18—19%

— u sferi državnih institucija,	} nesamoupravno upravljanje, finansijskim sredstvima i tokovima.
— u sferi banaka,	
— u sferi SIZ-ova.	

Dakle, samoupravljanje ni jednog trenutka nije uvedeno u sve sfere društva, nije postalo dominantan odnos. Monopol politokracije se razvio, a ona ni jednog trenutka „nije imala ozbiljnu namjeru da razvije tokove samoupravljanja“ (Županov). Ona ni jednog trenutka ne želi da ispusti monopol nad viškom rada, ideologijom i odlučivanjem.

Osnovni sukob u društvu nastaje između interesa radnika odnosno radničke klase i tendencija tehnobirokratskog i državno-svojinskog monopola oko raspolaganja viškom rada i sredstvima reprodukcije. Čak bi se moglo reći da te strukture nisu zainteresirane za materijalna sredstva reprodukcije (oprema, zgrade i sl.) već za rezultate njihove upotrebe — dohodak i višak rada, što se u krajnjem slučaju svodi na sistem posredovanja i eksploatacije rada radnika.

Država i birokracija više djeluju oduzimanjem sredstava, odlukama, volontarističkim dogovaranjima i uređivanjem „okruženja“ samoupravljanju u privredi, nego samom masom sredstava.

Tko stvarno raspoloža akumulacijom i sredstvima reprodukcije? Pođimo najprije od finansijske štednje u društvu po osnovnim sektorima:

niži nivo korištenja društvenih sredstava i ostvarivanje sve manjih poslovnih rezultata. Faktori proizvodnje već godinama odbacuju sve manju stopu viška rada, čime slabi akumulativna moć privrede.

Tko je nosilac višak, a tko manjka financijske štednje

— iznosi u milijardama —

	1980.	%	1984.	%
Sektori s viškom	166,4	100	953,9	100
Stanovništvo	129,5	71	714,3	75
Ostale organizacije	18,7	15	163,8	17
Financijske organizacije	11,4	9	51,3	5
Država	6,8	5	24,5	3
Sektori s manjkom	167,6	100	835,9	100
Privredne organizacije	138,6	100	600,6	100
Neraspoređeno	29,0	—	235,3	—

Privreda je u toku 1985. imala formirane akumulacije 1.248 milijardi. Međutim, kada se od nje odbiju neizvršene otplate kredita domaćim bankama od 733 milijarde, obavezni zajmovi od 12 milijardi, nepokriveni gubitak 318 milijardi, pokriće revalorizacije zaliha od 1.062 milijardi, to iznosi 1.807 milijardi. Nismo uzeli u obzir kamate po vanjskim dugovima, ali i obaveze po deviznim kreditima i kursne razlike. Privredni subjekti stvarno raspoložive akumulacije nemaju — potrošili su (obavezali se) i za buduću akumulaciju. Privredi nedostaje oko 3.746 milijardi akumulacije za saniranje stvarne financijske situacije!

Privreda je u 1985. uplatila 2.134 milijarde kamata na kredite, dok su ukupna akumulacija i rezerve iznosile 1.248 milijardi. Istina privreda je na svoja sredstva naplatila 878 milijardi (koja ulazi u ukupan prihod i svi se namiruju od tih sredstava), tako da je neto plaćena kamata jednaka iznosu bruto akumulacije privrede.

7. O čemu radnik stvarno odlučuje — stvarna ograničenja samoupravljanja

O čemu danas privredni subjekt samostalno odlučuje? Pođimo i iz drugog aspekta poslovanja privrede.

Ako pođemo od ukupnog prihoda najveći dio troškova (71%) je izvan moći većeg utjecaja privrednog subjekta (troškovi energije i repromaterijala, obavezna amortizacija, ostali troškovi). U dohotku se unaprijed zahvaća 49% (porezi, doprinosi, kamate na kredit, druge namjene, nepokrivena utrošena sredstva). Osnovni dio prostora za samostalno odlučivanje i ponašanje je reguliran državnim, paradržavnim i bankarskim propisima. Prostor za samostalne odluke i ponašanje (uz odgovornost) je značajno sužen. Stvarno raspoložive akumulacije privrede nema, dok su investicije svedene na amortizaciju, a u nekim granama je nastao proces dezinvesticija. Otpisanost opreme se približila visini od 70%. Privreda je ušla u

ovu fazu razvoja bez modernizacije i neto investicija, uz pad investicija koji traje već šest godina. Učešće investicija u osnovna sredstva u društvenom proizvodu palo je na svega 15,7% sa nekadašnjih 41—42%. U takvim odnosima pretpostavka svih drugih zahvata je finansijsko-materijalna konsolidacija privrede, njeno osposobljavanje za poslovanje i razvoj (bez čega nema stvarnog samoupravljanja, izlaska iz krize, suzbijanja inflacije i rješavanja problema nezaposlenosti, ali ni dodatnog izvoza). Jer, ako se isključe efekti nominalnog rasta zaliha, stvarnog rasta društvenog proizvoda nemamo već nekoliko godina.²¹

Privrednom subjektu se od strane administrativnog i upravljačko-birokratskog, bankarskog aparata, sve propisuje i „daje na kašičicu“, čime se umrtvljuju kreativni proizvodni odnosi i sposobnosti u udruženom radu, okretanje radu i stvarnim rezultatima rada. Privredni subjekt je postao potpuno ovisan:

- od eksternih sredstava,
- od odluka izvan privrede,
- od normativizma i ekonomsko-političkog dirigizma, što je i natjeralo Dugoročni program ekonomske stabilizacije da se okrene ekonomskim zakonitostima i tržištu kao objektivnom valorizacionom sistemu odnosa u privredi i društvu, ali i osnovi za samostalnost privrednih subjekata, odgovornosti za odluke i rizik u poslovanju bez čega nema ni zdrave ekonomije, ali ni stvarnog samoupravljanja.

Bez promjene tih odnosa u reprodukciji i društvu, bez okretanja dosadašnjih odnosa [koji guše i onemogućavaju samoupravljanje, njega stvarno i ne može biti, osim deklarativno.²²

Samoupravljanje traži direktne tržišne odnose, ali ne tipa dogovorne ekonomije kojom se željelo ukloniti tržište s jedne strane, a državni aparat i posredovanje s druge. Stvorene su direktne netržišne veze i potpuni volutarizam — antiekonomija — sa svim poznatim posljedicama do kojih je došlo²³.

²¹ Svi podaci iz završnih računa OUR-a za odgovarajuće godine.

²² Postoji u Kritičkoj analizi, kao posljednjem javnom dokumentu strah od dubljih promjena i zahvata, bez kojih se ne može iz krize razvoja, krize upravljanja radnika reprodukcijom, krize samoupravljanja, odgovornosti i efikasnosti upravljanja društvenim kapitalom.

Kritička analiza je samo pokušaj malih korekcija, dogradnje sistema i ništa više — što upućuje na zaključak da smo dobili još jedan sterilan dokument, kao i mnogo puta do sada. To je još jedna apologija sistema koji ne funkcionira, a ako funkcionira onda daje izrazito negativne performanse. To se i u Kritičkoj analizi posebno ističe kada se kaže: „Sam politički sistem nije doprinio bržem i potpunijem razvoju samoupravnih proizvodnih odnosa“, što se posebno odnosi na položaj radnika u udruženom radu i društvu u cjelini. „Uzroke tih sukoba treba hitno otkloniti, ali kako? (prim. S. K.) radi postizanja stabilnosti sistema socijalističkog samoupravljanja i njegovog efikasnog funkcionisanja“.

²³ Uvažavanjem ekonomskih zakonitosti i tržišta društvo ne treba da štiti gubitake, ne daje pravo drugima da upravljaju tim sredstvima i „uređuju sve odnose u privredi i društvu, dok s druge strane radnička klasa može ići dotle da cijelom kolektivu da otkaz. Trebat će prekinuti s pravom na do-

Tako se i u Kritičkoj analizi često apostrofiraju etatistički odnosi u društvenoj reprodukciji — dominacija etatističkih odnosa, upravno-političkih struktura, grupno-svojinskih odnosa u reprodukciji i u odnosu na društvenu svojinu. Etatistički, tehnobirakratski i političko-birokratski monopol guše privredu, žive na njoj, odvajaju se od nje, dok postoji stalno zaklinjanje u interese udruženog rada, ali odgovora na pitanje kako to prevazići, kako okrenuti taj očito na glavu okrenuti društveno-ekonomski odnos u svim dokumentima do sada nema pravih rješenja (još manje operacionalizacije novog sistema).

Šta konkretno uraditi, šta mijenjati, nema ni jednog ponuđenog rješenja (osim kod DPES-a), nema ni jedne ideje, osim zahtijeva za „potiskivanjem tehnokratskih monopola u korist radničke klase“. Šta je to, konačno u svemu navedenom, tehnobirokratski monopol, a šta je radnička klasa danas u nas,²⁴ šta je to društvena svojina — kao ključna pitanja socijalističkog samoupravljanja, tražila je odgovor, ali nema pokušaja da se da stvarni odgovor. Uz istovremeno dugi proces uništavanja jednog stvaralačkog rukovodećeg kadra u privredi, nastalog iz pretjeranog straha od tehnomenadžerstva u privredi u najgrubljem smislu riječi, narasla je i širila se dominacija političko-birokratskog sloja i političke birokracije (jednog besplodnog, nestvaralačkog i neradnog par excellence sloja), koji dominira nad radnikom — stvaraoцем vrijednosti, koji se (radnik) sve više i sam okreće neradu, manipulacijama, čak i uništavanju društvene svojine, kao izrazu nemoći da nešto u društvu mijenja. Kratkoročni ciljevi moraju tada dominirati, a život od danas do sutra uništava dugoročne razvojne ciljeve i dugoročnija povezivanja unutar privrede. Procesi dezintegracije i zatvaranja su neminovnost u takvom ambijentu, nasuprot procesa udruživanja

životni monopol uz grupno-vlasnički mentalitet. To mora biti praćeno, na drugoj strani i def profesionalizacijom državno-političkih funkcionera. Kritiku „dogovorne ekonomije“ dali smo u radu: Dogovorna ekonomija, ekonomske zakonitosti i kontroverze dohotka. Samoupravljanje, Beograd, (u štampi).

²⁴ To je postala svakodnevna osnovna parola iza koje se skrivaju različiti problemi, potpuno različiti interesi, često i protiv stvarnih interesa radnog čovjeka. Struktura radničke klase se totalno izmijenila, pa se postavlja pitanje koja to radnička klasa treba da bude nosilac viška rada i oslonac razvoja. Tko dakle ulazi u strukturu vrlo segmentirane radničke klase danas. Najveći dio shvaćanja i dalje se vrti oko fizičkog, proizvodno uslužnog radnika, dok se sve širi sloj naučnih i stručnih radnika u privredi i društvu drži izvan ove kategorije. Može li fizički radnik (iz Marksove analize) biti nosilac visokoindustrijskog socijalističkog razvoja? Samo u slučaju ako želimo povratak u manufakturu i dominaciju fizičkog rada. Nauka i visokospecijalizirani rad stručnjaka moraju da dominiraju ovim društvom, a to je taj nužni stvarni zaokret (daleko smo od teorije postindustrijskog društva i futurizma Bella i drugih). Ukoliko se ne učini taj historijski zaokret dalja etatizacija društva je zakonitost daljeg razvoja, a u tome i daljeg jačanja interesne povezanosti politokracije finansijske sfere (politike, novca i odlučivanja) koji će dalje istupati i štiti samoupravljanje i interese radničke klase, a u stvari štiti svoje vlastite interese nad radom i rezultatima rada drugih.

rada i sredstava unutar privrede (uz izbacivanje svih državnih partijsko-političkih i financijskih posrednika iz tih odnosa).

Slabljenje i deformacija samoupravnog odnosa doveli su ga do tačke da je ono na nižem materijalnom i funkcionalnom nivou nego prije 20 i više godina. Ono gubi svoju atraktivnost i privlačnost (u društvu i u svjetskim relacijama), nasuprot čega ponovno buja politička vlast i državni pragmatizam, koji treba da „pomognu“ i „omoguće“ samoupravljanje (uz okrivljavanje samoupravljanja za krizu razvoja, krizu društva, deformacije u raspolaganju i raspodjeli i upotrebi društvenog kapitala).

To su osnovne kontroverze trenutka u kojem se sada nalazimo, iz kojeg se ne može bez „dublje socijalne i društveno-ekonomske reforme“. Mali „popravci“ sistema, korak po korak, samo vode gomalanju problema i otežavanju nalaženja stvarnog puta izlaska iz krize razvoja i samoupravljanja.²⁵

Prof. dr Slobodan KOMAZEC

(IN)EFFICIENCY OF MACROECONOMIC POLICY IN THE CONDITIONS OF POLYCENTRIC ETATISM AND CRISIS OF THE CONTEMPORARY STATE LEGITIMITY

1. CONTEMPORARY STATE IN CAPITALISM AND SOCIALISM

(Summary)

The role, nature and structure of the state and its power today may be investigated only in a complex way from the political, sociological, economic and legal aspect, in the first place since the form of the state role are highly transformed in the contemporary capitalism, the state socialism and in our self-managed socioeconomic system in particular. Prior to other investigations a few questions should be asked, as a leading line in our analysis:

1) What is the state today (particularly the „welfare state“ with its highly developed social functions)?

2) The transformation of the state and its highly developed role in the economy and society, particularly in shaping the social relations.

3) What is the state today from the Marxist aspect (separately the „socialist state“ and separately the bourgeois state)?

4) The state as a „collective leader“.

a) in capitalism in protecting capital-relations and increasingly private capital in the processes of „reprivatisation of private capital“ with an increasingly present crisis of the „welfare state“.

²⁵ Koliko licemjerno djeluju danas već uobičajene političke parole, kao: „dogovorite se“, „više samoupravljajte“, „nema dovoljno razvijenog samoupravljanja“, sve naše teškoće su nastale zbog „nedovoljno razvijenog samoupravljanja“ i sl. pa se mora postaviti pitanje — da li je samoupravljanje cilj ili sredstvo da se ostvare neki drugi ciljevi, ili je to novi društveni odnos? Za autora ovog priloga tu nema dileme.

b) the state in the state socialism in the processes of constant „decentralization of functions of the state in the field of economy, management and organization.

c) fading away of the state in the traditional sense and in other transitive forms of social relations.

Accordingly, a process of opposition to further spreading of the state role in the economy (in particular) and in society as well is more and more present and developed as a form of alienation, intervention, decision making without the direct subjects — creators of values and business activities.

Te state interventionism (and the state machinery) are „competent“ for preparing measures of macroeconomic and social policy in development, establishing balance in the relations of labor and capital, alleviating the sharpness of conflicts among the structures in society separated into classes, and through directly „arranging“ the relations of income distribution and redistribution.

Moreover, self-management requires direct market relations, but not is in the economy based on social compacts, aimed to eliminate the market on one side and the state machinery and intervention on the other side. Direct non-market relations were created and a complete voluntarism — antieconomy — with all the well-known consequences.

Thus in the Critical Analysis etatistic relations in the social reproduction are often pointed out — the domination of etatistic relations, administrative and political structures, group property relations in reproduction and in relation to the socially-owned property. The etatistic, technobureaucratic and political and bureaucratic monopoly upset the economy, live on its account, become separated from it while constantly swearing to keep the interests of the associated labor, but there is no answer how to overcome this problem, how to turn back that evidently upside down socioeconomic relation; in all the existing documents adequate solutions are lacking (and there is still less an operationalization of a new system).

There is no single solution (except with Long-term Program of Economic Stabilization, or even idea about what should be done or changed, just a requirement to „push back technocratic monopolies in favor of the working class“.The answer has been sought about what is considered in our country today as the technobureaucratic monopoly, i.e. what as the working class and public property — all being major problems of the socialist self-management, but there is no attempt to really get an adequate answer. Through a long-lasting process of destroying a creative managerial staff in the economy roughly speaking, a domination of a political and bureaucratic stratum and political bureaucracy was increased and spread (a stratum being sterile, non-creative and non-industrious par excellence) and dominated the worker — the creator of resources, and the worker became increasingly non-industrious, and performed manipulations and even destruction of the public ownership, as a manifestation of his inability to carry out changes in the society. In such a situation short-term aims have to be dominant, and day-to-day life destroys long-term aims of development and longer connections inside the economy. The processes of disintegration and separation are unavoidable, contrary to those of associating labor and resources in the economy

(with the elimination of all the state party and political and financial mediators from the mentioned relations).

The weakening and deformation of self-management led to its lower material and functional level than the one 20 or more years ago, to its losing attractiveness (in the society and in the world), and a new spreading of political power and state pragmatism aimed to „help“ and „promote“ self-management (being pronounced guilty for the crisis of development, crisis of the society, deformations in disposing and distribution and using the socially-owned capital).

We mentioned the major contradictions of the present moment, that cannot be overcome without a „deeper social and socioeconomic reform“. Small „corrections“ of the system, carried out step by step, contribute to the accumulation of the problems and a more difficult finding the right way to overcome the crisis of development and self-management.